

הרב אורי סדן

הפעלת מערך סייבר להגנה על תשתיות אזרחיות בשבת

רקע

מערך הסייבר של שירות הביטחון הכללי מגן בין השאר על תשתיות אזרחיות חיוניות למדינת ישראל, בהן בנק ישראל, מקורות, חברת החשמל, חברות התקשורת, חברות האנרגיה הגדולות, המוסד לביטוח לאומי, רשות מקרקעי ישראל ורכבת ישראל.¹ פגיעה במרחב הקיברנטי של גופים אלו עשויה להוביל לפגיעה קשה בתפקודה של מדינת ישראל. גופים אלו מאוימים לאורך כל שעות היממה ובכל ימות השבוע, ולפיכך מערך הסייבר פועל להגנתם באופן רציף, גם בשבת. במסגרת זו ננסה להבהיר את עמדתה של ההלכה בנוגע להפעלת מערך הסייבר בשבת.

א. חילול שבת לצורך הצלת נפשות או הצלת רכוש

מצוות השבת נחשבת לאחת המצוות החשובות ביותר בתורה, והיא היחידה הנקראת אמת וברית בין עם ישראל ובין הקב"ה:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אמת היא לעלם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ביום השביעי שבת וינפש.²

משום כך חילול שבת נחשב לעבירה מהחמורות ביותר בתורה, עד כדי השוואת מעמדו ההלכתי של האדם המחלל שבת בפרהסיה למעמדו של עובד עבודה זרה: 'ישראל שהוא מחלל שבת בפרהסיה או שהוא עובד עבודה זרה הרי הוא כגוי לכל דבריו'.³ ואולם חילול שבת הוא עצמו מצווה במקרים שבהם הפעולה האסורה נעשית לצורך הצלת חיים המוגדר 'פקוח נפש'.⁴ גם במקרים שבהם קיים ספק אם הפעולה הכרחית לשם הצלת חיים, היא מוגדרת 'ספק פקוח נפש' ולפיכך היא מותרת,⁵ וכפי שפוסק הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"א):

דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות, לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום. ספק שהוא צריך

1. על פי מרכז המחקר והמידע של הכנסת: 'הסדרת האחריות להגנת הסייבר בממשלה ובגופים הציבוריים', מרץ 2017, עמ' 4-5.

2. שמות לא, טז-יז.

3. רמב"ם, הל' עירובין פ"ב ה"טז.

4. מכילתא דרבי ישמעאל משפטים, מסכתא דנזיקין, ד; יומא פד ע"ב.

5. יומא פג ע"א.

לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך, וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך - מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת.⁶

לעומת זאת חילול שבת לצורך מניעת נזק כספי שאינו כרוך בסכנת חיים אסור, גם אם מדובר בנזק כספי עצום. לדוגמה, האיסור לכבות אש בשבת עומד בעינו גם כאשר על כף המאזניים מונח אובדן כל רכושו של האדם, ואפילו רכוש העיר כולה.⁷ יש להעיר כי שמירת ההלכה גם במחיר של אובדן רכושו של האדם אינה ייחודית לאיסור חילול שבת; היא קודמת ביחס לכל איסורי התורה, כפי שכתב הרשב"א:

אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שהעוני כמיתה. ומכל מקום לא כמיתה ממש אמר הרב שלא אמרו אלא במצות עשה בשב ואל תעשה אבל במצות לא תעשה אפילו כל ממונו.⁸

העולה מכאן הוא שאין היתר לכאורה לפעול כנגד התקפת פצחנים (האקרים) על אתר מסחרי, גם אם מדובר בנזק כספי גדול מאוד.

ב. חילול שבת לצורך הצלת רכוש והצלת נפשות

אף שכאמור אין לחלל שבת לצורך הצלת רכוש, על השאלה אם מדובר בהצלת רכוש או בהצלת חיים עונה ההלכה מתוך מבט רחב ביותר. לדוגמה, על אף האיסור לכבות שרפה בשבת, איסור שעומד בעינו על כל המשמעויות הכספיות הכבדות הכרוכות בו, קבעו הפוסקים כי במציאות החיים הנוכחית⁹ קיים חשש שמא השרפה עשויה להתפשט ולצאת מכלל שליטה, וייתכן שיהיה לפחות אדם אחד שימות כיוון שאינו מסוגל להציל את עצמו מפניה, וכפי שפסק ה'משנה ברורה' (סי' שלד ס"ק עג):

היתר לכבות הדליקה בכל מקום כיון דאפשר אם לא יכבנה אל יחסר מהיות שם בעיר זקן או חולה שאין יכול לברוח ותבוא הדליקה עליו.

למעשה קבעו כל הפוסקים שמותר לעשות היום כל פעולה לשם כיבוי שרפה, וכלשון ה'ציץ אליעזר' (ח"ז סי' כ אות ה):

משתקף לנו היתר כללי לכיבוי דליקות, בהיות ואין אפוטרופוס לדליקה לדעת מדת הקיפה וסכנתה, ולפעמים מדליקה קטנה יכול ח"ו להתהוות אסון חמור, כפי שאנו קוראים בהרבה פעמים על כך.

גם בנושא הנדון במקרים מסוימים התקפת סייבר על מערכות אזרחיות עשויה להיות אירוע מסכן חיים. החדרת כלור למתקני חברת מקורות, פתיחת מגוף בבתי הזיקוק, השבתת אספקת החשמל או קווי תקשורת המשמשים את כוחות החירום וההצלה - כל

6. ועי' שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' י.

7. שבת קיז ע"ב; שו"ע, או"ח סי' שלד סעי' א.

8. רשב"א ב"ק ט ע"ב ד"ה מהא; רמ"א, או"ח סי' תרנו סעי' א; יש להעיר כי הרשב"א אינו מבחין בין חילול שבת ובין איסור אחר, וכאשר על כף המאזניים נמצא איסור מהתורה מחד גיסא והפסד כספי מאידך גיסא, האיסור מכריע.

9. ההיתר לכבות שרפה בשל השינוי בצורת החיים מופיע כבר בתקופת הראשונים באירופה במאה השלוש-עשרה, ראו מרדכי שבת סי' שצג.

אלו מסכנים חיים באופן ודאי, ולכן מותר לעשות בשבת כל פעולה כדי למנוע אותם. גם השבתת מערך המחשבים בבית חולים עשויה לגרום לאובדן של מאגרי מידע אשר נדרשים לשם הטיפול בחולים, ובהם גם חולים שיש בהם סכנה, ולפיכך הגנה מפני פגיעות אלו מותרת בשבת. כמובן, אם ישנן פעולות שגרה שניתן לבצע באמצע השבוע או פעולות שניתן לבצע בערב שבת לשם כך, נכון לכתחילה לבצען לפני שבת. אומנם גם אם לא נעשו, וביצוען הכרחי כדי לחסום את ההתקפה על אותן מערכות, ניתן לעשות פעולות אלו בשבת.

ג. הילול שבת לשם הגנה מפני התנכלויות לרכוש

בחינה נוספת של ההשלכות הצפויות להתקפות הסייבר מעלה כי יש מקום לשקול את הפעילות כנגד התקפות סייבר גם כאשר אלו מכוונות כלפי גופים שאין להם כשלעצמם נגיעה ישירה או עקיפה לחיי אדם. הכוונה היא למתקפות סייבר שמטרתן לכאורה כספית, כגון מתקפות כופרה, המופעלות על ידי איגודי פצחנים פרטיים, אלא שהימנעות מבלימתן עשויה לגרום לפצחנים מדינתיים הפועלים ממניעים לאומיים להיכנס לתמונה ולנסות להזיק בעתיד לגופים אשר פגיעה בהם עשויה לעלות בחיי אדם. למציאות דומה התייחסה הגמרא במסכת עירובין (מה ע"א):

אמר רב יהודה אמר רב: נכרים שצרו על עיירות ישראל - אין יוצאין עליהם בכלי זיין, ואין מחללין עליהן את השבת. במה דברים אמורים - כשבאו על עסקי ממון. אבל באו על עסקי נפשות - יוצאין עליהן בכלי זיין, ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זיין, ומחללין עליהן את השבת.¹⁰

כלומר אף שטיפול באירוע נקודתי של גנבת ציוד חקלאי אסורה בשבת, באזורי ספר הגנה על רכוש מפני שודדים שמטרתם המוצהרת היא אך ורק שוד וביזה מצדיקה חילול שבת. זאת מתוך הבנה שבאזורים אלו הימנעות מטיפול באירועי שוד על רקע פלילי עלולה להתפתח בעתיד לאירועים בעלי אופי ביטחוני המסכן את חייהם של יושבי הספר ושל תושבי המדינה כולה.¹¹ יתר על כן, הפוסקים התירו לא רק נקיטת פעולות כנגד פשיטות של שודדים, אלא גם נקיטת פעולות הגנה, מניעה והרתעה מפני תקיפה אפשרית, גם אם מטרותיה המוצהרות הינן ממוניות. מאותו הטעם נראה שיש להתיר הגנה מפני התקפות של פצחנים על גופים כלכליים גדולים, אף שהפגיעה כשלעצמה אינה גורם לסכנת חיים ישירה או עקיפה. פגיעה בתשתיות שאינן מסכנות חיים נעשית מטעם ארגונים שעשויים להיות קשורים לארגוני אויב המבקשים, במסגרת מלחמה במדינת ישראל, לפגוע במשאביה הפיזיים. בשני המקרים קיים חשש שהמתקפה תנוצל בעתיד הקרוב או הרחוק לשם מתקפה נוספת על מערכות שהפגיעה בהן מסכנת חיים. יש להעיר כי לדעת ה'חזון איש' מדין זה ניתן ללמוד כי בכל הנוגע לציבור על המושג פיקוח נפש להיבחן במבט רחב יותר מן המקובל ביחס לאדם יחיד. דהיינו, יש לבחון אם

10. ועי' רמב"ם, הל' שבת פ"ב הכ"ג; שו"ע, או"ח סי' שכט סעי' ו.

11. רמ"א, או"ח סי' שכט סעי' ו.

הימנעות מהטיפול באירוע אינה עשויה לגרום לסכנת חיים עתידית, גם אם לא תגיע לידי ביטוי באותה שבת. אומנם הוא מדגיש שהבחינה צריכה להיעשות בכובד ראש, מתוך מודעות לכך שהנכונות לשקול שיקולים עתידיים בהגדרת פיקוח נפש עלולה להפוך ל'מדרון חלקלק'; וזו לשון ה'חזון איש' (אהלות סי' כב ס"ק לב ד"ה בפ"ת):

לא מקרי ספק פיקוח נפש בדברים עתידים שבהווה אין להם כל זכר, ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבונם להצלה מתהפך לרועץ, והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות.

ד. בחינת הסכנה הנשקפת מהתקפות סייבר לאורך זמן

צעד נוסף בהגדרת פיקוח נפש במובן הציבורי צועד הרב שאול ישראלי, אשר הציג גישה מרחיבה עוד יותר מזו של ה'חזון איש'. הרב ישראלי התייחס לשאלת הפעלתה של משטרת ישראל בשבת לצורך משימות שיטור שלא נועדו להצלת נפשות במובן הפשוט של המושג, כגון סיורים שנועדו למנוע התפרצויות או קטטות. בדבריו¹² הוא התייחס לפסק של הריא"ה הרצוג¹³ האוסר הוצאת ניידת בשבת למשימות שיטור מעין אלו, שכן כל עוד לא דווח על פריצה ולא פרצה הקטטה, אין סכנת נפשות ממשית ('חולה לפניך'). וממילא לדעתו אין כאן פיקוח נפש הדוחה את השבת. רק אחרי שתפרוץ הקטטה ותתקבל הקריאה על הפריצה, יהיה ניתן לשלוח ניידת, אם יש חשש שהדבר יגלוש לכדי סכנת נפשות. הרב ישראלי חלק על הכרעת הרב הרצוג וסבר שכאשר מדובר על הוראות הניתנות לציבור, לא ניתן לעסוק רק במקרה הספציפי שלפנינו. ביחס לציבור יש לבחון את ההשלכות של ההוראה על כלל המקרים העלולים להתרחש, ולראות אם כתוצאה מהוראה זו עלול הדבר לבוא לידי סכנת נפשות ביום מן הימים.¹⁴ הרב ישראלי התבסס בדבריו על ההלכה שהתירה לעדי קידוש החודש לחלל את השבת גם אם בוודאות עדותם אינה נדרשת כלל וכלל, שכן הירח 'נראה בעליל'. זאת מתוך הבנה שפסיקה מחמירה יותר היא בגדר 'נמצאת מכשילן לעתיד לבוא', שכן עדים יימנעו מלהגיע להעיד גם כאשר הדבר נדרש. לדעתו יסוד זה עצמו בנוי על המושג ההלכתי הרחב שנקרא 'מכשירין', כלומר אמצעים שבאמצעותם משיגים את המטרה הרצויה. אומנם ההיתר לחלל שבת זו לצורך קידוש החודש מיותר לגמרי כאשר הירח נראה בבירור, כיוון שיש להניח שגם סמוך לבית הדין יימצאו די אנשים שיעידו על קידוש החודש מבלי לחלל שבת, אולם ההיתר לחלל את השבת הזו יועיל בוודאות לחודשים אחרים שבהם הירח ייסתר מעיני בית הדין, שם יידרשו העדים המתגוררים באזור אחר לחלל את השבת על מנת להגיע לבית הדין. לכן מותר לחלל שבת זו לצורך עדות החודש של החודש הבא, באותה מידה שמותר לחלל שבת זו לצורך העדות של החודש הזה:

12. התורה והמדינה, קובץ ה-1 עמ' כ"ה ואילך.

13. דברי הריא"ה הרצוג, מובאים על ידי הרב ישראלי בתשובתו המופיעה בספר התורה והמדינה, שם.

14. הערת עורך: י"פ. ראה בהרחבה הרב אריה ויזל, 'פיקוח נפש ציבורי במגפת הקורונה', מכת מדינה, עמ' 203-224; הרב נריה גוטל, ממשפטי המלוכה, עמ' 31-43; שם, עמ' 201-215.

והנראה לי שההיתר הוא מגדר מכשירין שגם הם הותרו בכלל פקוח נפש ודין במועדו של קדוש החודש, שהרי כל חילול שבת בהליכה וכיוצא בזה אין זה אלא מגדר מכשירין... וזהו הפירוש בשעה זו נמצאת מכשירין לעתיד לבוא כי אם לא נתיר עכשו את המעשה הזה שיש בו משום חלול שבת עכשו יביא הדבר מחר או לאחר זמן לאיבוד נפש, נמצא שפעולה זו של חילול שבת עכשו היא הכרחית בכדי שתוכל לצאת לפועל לאחר זמן ההצלה הנצרכת ואם לא תיעשה עכשו הפעולה ברור שזה יגרום פעם לאיבוד נפש. על כרחנו הרי זה בגדר מכשירי פקוח נפש שגם הוא הותר.

מכאן מגיע הרב ישראלי למסקנתו הרחבה שבענייני פיקוח נפש איננו מסתכלים רק על הסיטואציה הנוכחית אלא על השפעת ההוראה על כל הסיטואציות העתידיות. אם ביצוע הפעולה יציל נפשות, אזי הדבר מוגדר כפיקוח נפש כבר כעת, ומותר לעשותו אפילו בשבת:

שגם פקוח נפש שעדיין אינו עומד לפנינו לא לגבי רגע זה ולא לאחר כך, אבל ברור לנו שיגיע הדבר לזה בזמן מן הזמנים או רואים אותו כאילו הוא כבר לפנינו, כי חובה זו של 'וחי בהם' היא קיימת ועומדת לפנינו לא רק לגבי החיים של רגע זה אלא אנו מצווים ועומדים בזה גם לדאוג להצלת חיים שיצטרכו פעם להיות, אף על פי שאין אנו יודעים מתי ואיך... ולמדנו מכאן הלכה גדולה שגם הצלת נפשות שלעתיד לבא, שאנו יודעים שזה יבא אי פעם הרי זה נחשב כאילו הוא כבר נמצאה לפנינו עכשו ועלינו לעשות הכל כאילו הפקוח נפש לפנינו.

עיקרון נוסף העולה מדברי הרב ישראלי הוא שכאשר מדובר בציבור, השאלה בדבר מידת הסיכון המתירה חילול שבת שונה בעליל מזו הנשאלת בנוגע לפרט. הרי גם אם במקרה הנדון הסיכון נמוך מאוד, יש לבחון את השפעת הפסיקה על הסיכון בכלל המקרים הבאים שיתרחשו. למעשה מידת הסיכון הופכת להיות מכפלת הסיכון במקרה היחיד במספר המקרים העתידיים, תוצאה שבדרך כלל תגיע ל-100%:

ומעתה נראה שאין גם מקום לחלק במדת השכיחות של הדבר לעתיד לבא. שאפילו אם אין זה עלול לקרות אלא אחד מאלף, דיה הצלה אחת של נפש אחת בזמן מן הזמנים בכדי להתיר ולחייב לעשות פעולות אלה של חלול שבת שהם בגדר מכשירים להצלה זה שאם לא נעשה אותן אף ההצלה לא תצא לפועל. כי מכיון שהגדרנו פעולה זו כמכשירי פקוח נפש, אין לנו שום הגבלה במספר הפעולות והחלולים שיש לעשות שבסופם יביאו לפקוח נפש של אחד מישראל... מעתה גם אם ה'אתה מכשירין לעתיד לבוא' היא מציאות רחוקה מכל מקום כל עוד שהוא ברור שזה יבא בזמן מן הזמנים, הרי כל פעולות שאנו עושים הם בכלל מכשירים לפעולת ההצלה ההיא ומותר וגם מחויבים לעשות עכשו. ומעתה אין זה שייך כלל לדיון של קביעות הגבול והגדר של ספק פקוח נפש שהותר לבין ספק רחוק של אחד מאלף שהוא אינו כלל בגדר ספק. כי כל זה שייך לענין מקרה בודד וחד פעמי, שמכיון שהוא ספק רחוק אני מניח שלא יקרה כלל או שלא קרה כלל. משא"כ נדון שלנו, אם תאמר שהוא מיעוט ולא תצא לפעולת הבדיקה, הרי בכל מקרה תדון ככה, כי מאי אולמיה דהאי שבת משבת אחרת, ועל ידי זה לא תצא אף

פעם לפעולות בדיקה בשבת. אבל אז הרי אתה יודע בודאות גמורה שפעם ע"י אי יציאה זו יגיעו הדברים לידי איבוד נפשות. כי הרי סוף סוף באחד מהשבתות תזדמן תגרה שתביא לידי איבוד נפשות. ונמצא שאי-יציאה זו יש בה משום איבוד נפשות, ולהיפך - יציאה בכל שבת ושבת ודאי תמנע את הפרצה באיזה זמן שתזדמן. ועל כרחנו יש לנו לראות את היציאה לשמירה בכל השבתות כמכשיר פקוח נפש של אותה שבת, שבה השמירה תביא תועלת ועל כרחנו מותרת אף מחויבת השמירה בכל השבתות כולן, כי אין אתה יודע איזוהי שתביא לידי הפקוח נפש, ועל כרחנו כולן בכלל היתר וחיוב ממש.

מובן שאין הדבר מתיר כל פעולה ביטחונית או בטיחותית. פעולה שהימנעות גורפת מעשייתה בשבת ודחייתה למוצאי שבת לא תגרום, לא היום ולא בעתיד, לשום חשש נפשות, אזי אין להתיר אותה בשבת כלל וכלל.

סיכום

השארת הזירה פנויה לפצחנים פרטיים באופן קבוע במהלך שבתות השנה תזמין בסופו של דבר גם את הפצחנים המדינתיים לפגיעה במרחב הקיברנטי כולו, לרבות במערכות שהשבתותן כרוכה בסכנת חיים ברורה. הרב ישראלי התיר את הפעלת המשטרה גם במערך ההגנה וההרתעה מפני פעולות מסכנות רכוש, מתוך הבנה שהימנעות מפעולות אלו תגרום במשך הזמן לפרצה שתידרדר לסכנת חיים. למקרא דבריו נראה שיש להתיר את הפעלת מערך הסייבר לשם הגנה על מערכות ענק הנותנות שירותים לכלל האוכלוסייה, גם כאשר מדובר בפעולות הגנה שגרתיות על עסקים פרטיים, ואף שלא זוהתה כל מתקפה פעילה.

